

ازدواج مجدد در کشورهای اسلامی

فاطمه بداغی*

چکیده

در سال‌های اخیر سؤالاتی درباره چند همسری در اسلام افکار عمومی را به خود جلب کرده است، مانند: آیا تعدد زوجات می‌تواند موضوع قانونگذاری قرار گیرد یا ازدواج مجدد یک امر خصوصی است که دخالت حاکمیت و دادگاه خانواده در آن ضرورتی ندارد؟ اگر این موضوع منوط به اجازه دادگاه باشد، چه شرایطی باید مورد توجه قرار گیرد و در چه مواردی اجازه ازدواج مجدد صادر و در چه پرونده‌هایی چنین ازدواجی مجاز نخواهد بود؟ در این نوشتار ضمن بررسی مقررات قبل از انقلاب، ماده ۲۳ لایحه حمایت از خانواده پیشنهادی دولت، مقررات ازدواج مجدد در سایر کشورهای اسلامی، شرایط ازدواج مجدد و اجازه دادگاه مورد بررسی قرار گرفته است. به نظر می‌رسد علاوه بر توانایی مالی مرد و اجرای عدالت، تهیه مسکن علی‌حده، تأدیه حقوق مالی زوجه قبلی، اعطای وکالت مطلق و بلاعزل به زوجه به عنوان ضمانت اجرا، ضروری است تا در صورت خروج مرد از عدالت و ناتوانی مالی، زوجه بتواند بدون اثبات عسر و حرج خود را مطلقه نماید.

کلید واژه

ازدواج مجدد، عدالت، استطاعت، وکالت در طلاق، تک همسری

* - دکترای حقوق خصوصی، دانشکده علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

عموم مسلمانان، مشروعیت تعدد زوجات را پذیرفته‌اند. علیرغم اینکه ازدواج موقت فقط در فقه شیعه پذیرفته شده، ولی اختیار چند همسر دائمی در بین تمام فرق مسلمین مورد قبول است؛ زیرا در قرآن کریم اصل ازدواج با چند زن تحریم نشده، اگرچه اختیار مرد در نکاح با چند زن مشروط واقع شده است. روایات معتبری از شیعه و سنی در جواز تعدد زوجات وجود دارد که جای هرگونه شک و تردیدی را در این باره از بین می‌برد. همچنین سیره معصومان (ع) و مسلمانان در طول تاریخ موید جواز تعدد زوجات است (زحیلی، ۱۴۱۸ ق: ج ۹، ص ۶۶۶۷).

ازدواج مجدد، در مواردی ممنوع و برخی از اوقات مباح و مشروط به رعایت شرایطی است که در شرع و قانون پیش‌بینی شده و در هیچ موردی استحباب یا وجوب برای آن اثبات نمی‌شود. مواردی که ازدواج مجدد ممنوع است، عبارتند از:

- «جمع بین دو خواهر ممنوع است» (شهید ثانی، ۱۴۰۳ ق: ج ۵، ص ۱۸۰).
- «جمع بین دو زن فاطمی (سادات) بنا به نظری مکروه و بنا به نظر دیگر حرام است، برخی هم عقیده به حرمت و بطلان نکاح دوم دارند» (موسوی خوئی، ۱۴۱۷ ق: ج ۲، ص ۲۱۸).

- «جمع بین عمه و دختر برادر و خاله و دختر خواهر ممنوع است» (شهید ثانی، ۱۴۰۳ ق: ج ۵، ص ۱۸۱).

- «زن در دوران عده طلاق رجعی، در حکم زوجه است و یکی از چهار زن محسوب می‌شود» (محقق حلی، ۱۴۰۳ ق: ج ۲، ص ۲۹۳).

«ازدواج مجدد با بیش از چهار زن ممنوع است» (همان ص ۲۹۲).
- برخی از فقها معتقدند: «زوجه منقطعه یکی از چهار زن است و در این صورت اختیار زوج به چهار زن اعم از منقطع و دائم است» (شهید ثانی، ۱۴۰۳ ق: ج ۵، ص ۲۰۶).

ازدواج مجدد با شرایطی مباح است، دو شرطی که در حالت مباح بودن مورد اتفاق فرق مسلمین و فقهای شیعه است، عبارتند از:

- رعایت عدالت بین زنان؛ رعایت مساوات بین زنان و حقوق آنان اعم از نفقه، حسن معاشرت، حق مبیعت و مضاجعت که در کتب فقهی به رعایت حق قسم «رعایت

حق مضاجعت و هم بستری» زنان تعبیر شده است (شهید ثانی، ۱۴۰۳ق: ج ۵، ص ۴۰۴؛ زحیلی، ۱۴۱۸ق: ج ۹، صص ۶۶۷۰-۶۶۶۹).

- قدرت بر انفاق؛ از نظر شرعی جایز نیست کسی به نکاح با زنی اقدام کند، خواه با یک زن و خواه با بیش از یک زن، مگر توان پرداخت هزینه‌های نکاح و توانایی انجام تکالیف آن و استمرار در ادای نفقه واجب زن را داشته باشد (گرجی و دیگران، ۱۳۸۴: ص ۱۲۴).

اما در تعریف مفهوم این شروط و ضمانت اجرای تحقق آن و ضرورت استیذان از دادگاه و اینکه بعد از خروج مرد از عدالت و قدرت بر انفاق پس از ازدواج مجدد چه ضمانت اجرایی وجود دارد. اختلاف نظرهای زیادی بین حقوقدانان و فقها وجود دارد و بدین سبب هر یک از کشورهای اسلامی به نحوی کوشیده‌اند از سوءاستفاده تعدد زوجات پیشگیری نمایند و برای خروج مرد از عدالت تدبیری بیندیشند، در این مقاله حدود، شرایط و ضمانت اجرای تعدد زوجات در کشورهای اسلامی مورد مطالعه واقع شده است.

۱) اصل تک همسری در اسلام

زوجیت اساس عالم خلقت و به معنای یکی برای یکی است و این به مفهوم تنیبه، تثلیث و ترییع نیست. ازدواج‌های نامحدود و ازدواج‌های گروهی پس از ظهور اسلام منسوخ شدند. شریعت اسلامی، سیستم وحدت زوجه یا تک همسری را بر تعدد زوجات یا چند همسری ترجیح می‌دهد (اعراف، ۱۸۹). «قرآن کریم به مومنان تک همسری را توصیه می‌کند و تعدد زوجات برخلاف آن چه برخی پنداشته‌اند، تنها به عنوان یک حکم ثانوی مطرح و قابل فهم است؛ آن هم مشروط به اینکه مرد، بتواند عدالت را در حق تمام همسران رعایت کند و هیچ یک از آنان را معلق (نه شوهردار و نه بی‌شوهر) نگذارد و در برزخ میان مرگ و زندگی رها نکند» (حکیم پور، ۱۳۸۲: ص ۲۹۰).

در ایران تعدد زوجات رایج نیست و آمار مربوط به اختلاف تعداد زنان متأهل با تعداد مردان متأهل بسیار اندک است. «در سال ۱۳۷۵ این تعداد ۷۸ هزار نفر بوده که

نسبت به تعداد کل مردان متأهل ۰/۶۶ درصد می‌باشد و در سال ۱۳۸۳ تعداد از این کمتر شده است و به ۰/۳۲ درصد کاهش یافته است» (رمضان نرگسی، ۱۳۸۴: ش ۲۷، ص ۱۶۵).

علل تعدد زوجات بسیار متفاوت است، برخی مانند: عدم تهذیب نفس، عدم رعایت حریم در رابطه با افراد نامحرم، اخاذی از مردان متأهل ثروتمند یا نجات خانواده از فقر و فریب و اغفال دختران، نشانه انحطاط اخلاقی در جامعه است، اما برخی دیگر از این علل واقعی مانند: مقابله با طلاق، از کار افتادگی جنسی یا جسمی زوجه، ازدواج ناخواسته با همسر اول، مبارزه با فساد اخلاق و رابطه نامشروع، نشانه کارکردهای صحیح این تأسیس حقوقی است (همان، صص ۲۹۰ و ۱۷۸).

۲) ازدواج مجدد در قانون مدنی

در قانون مدنی موادی وجود دارد که نشان می‌دهد، مرد می‌تواند زنان متعددی بگیرد (مواد ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۴۲ ق.م.).^۱ همچنین از مفهوم مخالف مواد ۱۰۴۹ - ۱۰۴۸ ق.م. نیز جواز تعدد زوجات معلوم می‌شود.^۲ در قانون حدود اختیار مرد معین نشده؛ ولی عرف و عادت مسلم که مبتنی بر فقه اسلامی است، در مورد نکاح دائم بیش از چهار زوجه را جایز نمی‌شمرد، که مسلمانان اتفاق نظر دارند، منع نکاح با بیش از چهار زن که از آیه قرآن (نساء، ۳) استفاده می‌شود از ضروریات دین می‌باشد.^۳

در ماده ۱۴ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۴۶، اجازه دادگاه برای ازدواج مجدد را تصریح نمود: «هرگاه مرد بخواهد با داشتن زن، زن دیگری اختیار نماید باید از

^۱ - ماده ۹۰۰ ق.م: «فرض دو وراثت ربع ترکه است...: ۲) زوجه یا زوجه‌ها در صورت فوت شوهر بدون اولاد».

ماده ۹۰۱ ق.م: «ثمن، فریضه زوجه یا زوجه‌هاست. در صورت فوت شوهر با داشتن شوهر».
ماده ۹۴۲ ق.م: «در صورت تعدد زوجات ربع یا ثمن ترکه که تعلق به زوجه دارد بین همه آنان بالسویه تقسیم می‌شود».

^۲ - ماده ۱۰۴۸ ق.م: «جمع بین دو خواهر ممنوع است اگرچه به عقد منقطع باشد».
ماده ۱۰۴۹ ق.م: «هیچ کس نمی‌تواند دختر برادر زن و یا دختر خواهرزن خود را بگیرد مگر با اجازه زن خود».

^۳ - «فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلث و ربع» (نساء، ۳).

دادگاه تحصیل اجازه نماید، دادگاه وقتی اجازه اختیار همسر تازه خواهد داد که با انجام اقدامات ضروری و در صورت امکان تحقیق از زن، توانایی مالی و قدرت او را به اجرای عدالت احراز کرده باشد. هرگاه مردی بدون تحصیل اجازه از دادگاه مبادرت به ازدواج نماید به مجازات مقرر در ماده ۵ قانون ازدواج مصوب ۱۳۱۶ - ۱۳۱۰ محکوم خواهد شد» (کاتوزیان، ۱۳۷۵: ج ۱، ص ۱۱۲).

در ماده ۱۶ قانون حمایت خانواده ۱۳۵۳، توانائی اجرای عدالت برای نکاح دوم کافی نیست، بلکه مرد فقط در موارد معین می‌تواند از دادگاه تقاضای ازدواج مجدد نماید. این موارد عبارتند از: رضایت همسر، عدم قدرت همسر به ایفای وظایف زناشویی، عدم تمکین، ابتلای زن به جنون یا امراض صعب‌العلاج موضوع بندهای ۶ - ۵ ماده ۸، محکومیت زن به حبس ۵ سال یا بیشتر، ابتلا به اعتیاد مضر، ترک زندگی خانوادگی، عقیم بودن زن، غایب مفقود الاثر شدن زن».

در ماده ۱۷ نیز آمده: «... دادگاه با انجام اقدامات ضروری و در صورت امکان تحقیق از زن فعلی و احراز توانایی مالی مرد و اجرای عدالت در مورد بند ۱، ماده ۱۶ اجازه اختیار همسر جدید خواهد داد...».

این حکم شامل نکاح دائم و منقطع می‌باشد، پس از تصویب لایحه قانونی تشکیل دادگاه مدنی خاص، دادگاه‌ها که خود را مکلف به رعایت قواعد شرعی می‌دانستند، به قانون حمایت خانواده استناد نمی‌کردند و شورای نگهبان ضمانت اجرای کیفری مقرر در این مواد را غیر شرعی اعلام نمود.^۱

۱-۲) تعدد زوجات در رویه قضایی

بعد از انقلاب اسلامی در عمل برخی از محاکم خانواده، به هیچ ماده‌ای از مواد قانون حمایت خانواده و برخی فقط به مواد ۱۷-۱۶ و برخی دیگر به مجازات‌های مقرر در آن استناد نمی‌کنند، در حالی که برخی دادخواست‌های تمکین زوجه همراه با درخواست اجازه ازدواج مجدد از دادگاه خواسته می‌شود و برخی از این دادخواست‌ها به جهت عدم توانایی مالی شوهر رد می‌شود؛ ولی برخی از ازدواج‌های مجدد، بدون

^۱ - نظریه شماره ۱۴۸۸ سال ۱۳۶۳: «مجازات عاقد و متعقدین در عقد ازدواج غیر رسمی مذکور در (ماده ۱ قانون ازدواج) و ازدواج مجدد مذکور در ماده ۱۷ قانون حمایت خانواده شرعی نمی‌باشد».

اجازه دادگاه و به‌طور مخفیانه و بدون ثبت یا بعضاً ثبت غیرقانونی انجام می‌شود. به هر حال هیچ رویه ثابتی در این موضوع وجود ندارد. اما با توجه به نظر شورای نگهبان قانون حمایت خانواده و مواد ۱۷ - ۱۶ آن لازم الاجراست و فقط مجازات مندرج در آن نسخ شده است.

این شروط بدون قید ضمانت اجرا و فقط با تعیین مجازات کیفری یا مشابه آن برای افرادی که خارج از عدالت رفتار می‌کنند، بی‌فایده است. در حالی که نمی‌توان این ازدواج را باطل و فرزندان آنان را نامشروع دانست (کاتوزیان، ۱۳۷۵: ج ۱، ص ۱۲۱). بنابراین برای کسانی که بدون شرایط، اقدام به تعدد زوجات می‌کند، باید تدبیری اندیشیده شود.

در لایحه جدید حمایت خانواده اجازه دادگاه لازم دانسته شده و دادگاه برای صدور مجوز باید اولاً توانایی مالی شوهر را احراز کند؛ ثانیاً تعهد به اجرای عدالت بین همسران را احراز نماید؛ ثالثاً زوج متقاضی باید مهریه زوجه اول را در صورتی که حال باشد و زوجه مطالبه نموده، پرداخت نماید. در ماده ۴۷ برای سردفتری که بدون اجازه دادگاه اقدام به ثبت نکاح مجدد نماید؛ مجازات انفصال دائم از سردفتری را پیش‌بینی کرده است. با قید پرداخت مهریه از جهاتی سخت‌گیری مهمی به عمل آمده است؛ زیرا حتی در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳ در صورت رضایت زوجین یا سایر موارد؛ پرداخت مهریه زوجه اول برای تجدید فراش الزامی نبود. گرچه قانون سابق با تعین موارد و علل تعدد زوجات نسبت به لایحه جدید سخت‌گیری بیشتری کرده بود.

۳) عدالت شرط تعدد زوجات

درباره عدالت سه مرحله وجود دارد:

- ۳-۱) علاقه قلبی که امری طبیعی و غیر اختیاری است به این مرحله از عدالت تکلیف تعلق نمی‌گیرد چرا که امری غیراختیاری است.
- ۳-۲) انجام تکالیف همسری را نسبت به همه همسران یکسان انجام دهد.

۳-۳) عوامل درونی را نسبت به کلیه همسران به یک نحو بروز و ظهور دهد، ولو در واقع یک اندازه نباشد. بدیهی است، مرحله دوم عدالت (تکلیفی) واجب است و مرحله سوم بدون شک، نزد خداوند مطلوب است و نمی‌توان به وجوب آن حکم کرد، حداکثر می‌توان استحباب آن را قبول نمود.

از آیات شریفه قرآن کریم (نساء، ۲۹ و ۳) درباره تعدد زوجات، اباحه مشروط استنباط می‌شود، حال این شرط منصرف به عدالت تکلیفی است؛ زیرا عدالت عاطفی مقدر نیست و عدالت رفتاری مستحب است، ولی عدالت تکلیفی واجب می‌باشد (گرجی، ۱۳۸۰: ص ۱۰۱).

«حکم شرعی ازدواج مجدد در آیه سوره نساء به عنوان یک تاسیس عرفی مورد امضا قرار گرفته است ... بسیاری از کارهای مباح در عمل تبعات و گناهان بسیاری را به دنبال دارد. ثروت اندوزی مباح است، لکن برای بسیاری از افراد به دلایل مختلف ممکن است، همین امر مباح، جهنم دنیایی و جهنم اخروی به بار آورد» (عمید زنجانی، ۱۳۸۲: صص ۲۷۰-۲۶۹).

قرآن کریم: «حکم این مسئله را معلق به خوف نه علم نموده و می‌فرماید: «اگر می‌ترسید چند همسر اختیار کنید به یک زن اکتفا نمائید و نمی‌فرماید: «اگر می‌دانید که نمی‌توانید عدالت را برقرار کنید» علتش این است که در این اموری که وسوسه‌های شیطانی و هواهای نفسانی اثر روشنی در آن دارد، غالباً علم برای کسی حاصل نمی‌شود و قهراً اگر خدای تعالی قید علم را آورده بود، مصلحت حکم، فوت می‌شد» (علامه طباطبائی، بی تا: ص ۱۷۷).

از تاسیس فوق شرایطی استنباط می‌شود: اولاً تعدد زوجات با حکم الهی ایجاد نشده است، بلکه امری موجود، پذیرفته شده و در عین حال تعداد آن به چهار محدود گردیده است (مطهری، ۱۳۶۳: ص ۳۲۶). ثانیاً ازدواج مجدد به عنوان استثناء راه حل پاره ای مشکلات اجتماعی قابل قبول است (مطهری، ص ۳۹۰). ثالثاً ازدواج مجدد مشروط به عدالت و عدم ستم در نفقه می‌باشد (راوندی، ۱۴۰۵ق: ج ۲، ص ۱۱۶). همچنین از آیه شریفه شروط گوارایی زندگی خانوادگی، سبک باری عائله‌مندی نیز استفاده می‌شود، هر چند این شروط ارشادی می‌باشند (عمید زنجانی، ۱۳۸۲: ص ۲۶۷).

۴) برخی قوانین کشورهای اسلامی

کشورهای اسلامی هر کدام با توجه به فرهنگ خاص خودشان قوانین خاصی را برای محدود کردن ازدواج مجدد وضع کرده‌اند، برخی از این کشورها ذی‌بلاً بیان می‌شود:

- **لیبی**، ازدواج مجدد در این کشور با شرایطی مجاز است، در ماده ۱ قانون جدید این کشور آمده: «برای مرد جایز است با یک زن دیگر ازدواج کند اگر دلایل محکمی داشته باشد و با وجود یکی از دو شرط ذیل: اعلام رضایت زوجه در نزد محکمه بخش ویژه آن؛ صدور حکم دادگاه به تجویز نکاح بعدی در نزد دادگاه بخش ویژه در دعوی که به طرفیت زوجه اقامه می‌شود» (محمدالشریف العالم، ۱۹۹۸م: صص ۳۷۹-۳۷۸). ضمانت اجرای این قانون بطلان ازدواج است و زوجه اول حق اقامه دعوی در این مورد را دارد.

- **یمن**، در ماده ۱۲ قانون احوال شخصیه این کشور آمده: «برای مرد تعدد زوجات تا چهار زن جایز است با تحقق سه شرط: ۱- قدرت بر عدل و گرنه باید به یک زن اکتفا کند؛ ۲- زوج قدرت بر اداره عائله داشته باشد؛ ۳- زن دوم بداند که با غیر او ازدواج کرده است» (همان، ص ۵).

- **عراق**، در ماده ۳ قانون احوال شخصیه این کشور بند ۴ آمده: «ازدواج با بیشتر از یک زن جایز نیست مگر به اجازه قاضی و برای اذن تحقق؛ دو شرط دیگر لازم است: اینکه برای زوج کفایت مالی باشد که بتواند بیشتر از یک زن را نفقه بدهد. اینکه مصلحت مشروعی وجود داشته باشد».

بند ۵: «اگر مرد از عدم عدالت بین زنان خوف داشت تعدد جایز نیست».

بند ۶: «هرکس عقد ازدواج با بیش از یک زوجه نماید بر خلاف آنچه در بندهای ۴، ۵ قبلی ماده مقرر شده است به حبس زینادتر از ۱ سال یا غرامتی که بیش از ۱۰۰ دینار باشد یا هر دو محکوم می‌شود» (بزرنجی، ۱۹۸۰م. قانون رقم ۱۸۹).

- تونس، در میان کشورهای اسلامی تونس تنها کشوری است که تعدد زوجات را جرم می‌داند. مطابق ماده ۱۸ قانون احوال شخصی، ای‌ن کشور: «چند همسری ممنوع شده و کسی که با وجود علقه نکاح، با دیگران ازدواج کند به یک سال حبس و پرداخت جریمه تا ۲۴۰/۰۰۰ فرانک یا یکی از دو مجازات محکوم خواهد شد حتی اگر نکاح جدید منطبق با قانون باشد» (www.barasy.com, 2007).

- مصر، هیچ محدودیتی حتی در قانون جدید در این کشور برای ازدواج مجدد نیست (شبلی، ۱۳۹۷ ق: صص ۲۴۵-۲۴۴).

- مراکش، در قانون احوال شخصی، آن ماده ۳۱ آمده: «برای زوجه ای‌ن حق می‌باشد که شرط کند مرد، زن دیگری نگیرد و در چنین حالی اگر شوهر زن دیگری گرفت زوجه حق دارد که تقاضای فسخ نکاح نماید». همچنین در ماده ۳۰ بی‌ان شده: برای مرد واجب است در هنگامی که می‌خواهد همسر دیگری اختیار کند به همسر اول اعلام کند و به همسر دوم بگوید که زن دیگری دارد و برای زوجه ای‌ن حق وجود دارد که شرط کند، همسر دیگری نگیرد و اگر مرد چنین کرد پس ادامه زندگی بدست زن است، در صورتی که زن چنین شرطی نکرده باشد می‌تواند نزد قاضی اقامه دعوی نماید تا قاضی نسبت به ضرری که برای او ایجاد شده، تعی‌ن تکلیف کند و در هر صورت، اگر قاضی خوف عدم عدالت بی‌ن زوجات را احراز کند اجازه تعدد زوجات نمی‌دهد» (مجموعه الوثائق و النصوص القانونية المتعلقة بوضعیه المرأة، ۲۰۰۱ م: ص ۱۷۲).

- قاهره، در فصل ششم منشور حقوق خانواده مصوب کمیته «زنان سازمان تبلیغ و امداد اسلامی» در قاهره مصوب ۲۰۰۷ م. چهار ماده به ازدواج مجدد اختصاص یافته است:

ماده ۷۹ ضوابط ازدواج مجدد: «ازدواج مجدد تنها در چارچوب حدود از پیش تعی‌ن شده شرع و برای تأمین منافع شرع و اجتماع و با لحاظ کردن توانمندی همسر برای تقبل هزینه‌های همه همسران و فرزندان و رعایت عدالت میان آنان از لحاظ مسکن، غذا، لباس و تمامی مسائل زندگی امکان‌پذیر است».

ماده ۸۰ درباره عدم تبعیض میان همسران: «شرع به حفظ تعادل روحی و عدم ابراز عشق و تمایل قلبی به یکی از همسران توصیه کرده است».

ماده ۸۱ در خصوص شرط عدم ازدواج مجدد: «یک زن می‌تواند برای همسر خود این شرط را بگذارد که حق ازدواج مجدد را ندارد و مجازات هرگونه تخلف در این زمینه را نیز خود تعیین کند».

ماده ۸۲ مقرر درباره حق طلاق همسر اول: «اگر مرد بدون توجه به ضوابط ازدواج مجدد، همسر دیگری برگزیند و ضرری متوجه همسر اول خود کند، در این صورت زن می‌تواند از وی طلاق بگیری و اگر مرد به این خواسته‌اش توجه نکرد زن می‌تواند با مراجعه به قاضی درخواست طلاق بدهد» (<http://www.iicwc.org>).

ماده ۳۷ قانون احوال شخصی‌ه عمان نیز به شرط عدالت بین زوجین، در ضمن حقوق زن بر شوهر تصریح شده است. همچنین در ماده ۵۹ مقرر داشته است: «مرد نمی‌تواند زنی را وادار کند که با همسر دومش در یک مسکن بماند، مگر زن رضایت داده باشد و اگر زن رضایت داد و پس از آن برایش موجب ضرر شد می‌تواند از رضایت خود عدول کند»^۱.

ماده ۱۷ قانون احوال شخصی‌ه سوریه نیز آمده: «قاضی می‌تواند به کسی که متأهل است اجازه ازدواج بعدی ندهد، اگر مجوز شرعی نداشته و قادر به دادن نفقه نباشد»^۲ (www.barasy.com).

۱ - «لای‌حق للزوج ان یسکن مع زوجته ضرة لها فی مسکن واحد، الا اذا رضیت بذلک و یحق لها العدول متی لحقها ضرر من ذلک».

۲ - «للقاضی ان لا یأذن للمتزوج بان یتزوج علی امرأته الا اذا کان مسوغ شرعی و کان الزوج قادر علی نفقتهما»

قوانین ازدواج مجدد در برخی کشورهای اسلامی به شرح ذیل می‌باشد:

جدول شماره (۱): قوانین ازدواج مجدد در برخی کشورهای اسلامی

کشور	حکم ازدواج	شرایط	ضمانت اجرا
ایران	ممنوع، مگر با شرایطی	- عدالت و اجازه دادگاه - تمکن مالی - علل معین مانند رضایت زوج، عدم تمکین زوجه، زندانی شدن زوجه و ...	- شرط ضمن عقد نکاح بر منع زوج از نکاح دوم و حق طلاق زوجه اول
تونس	ممنوعیت مطلق	جرم	حبس + جزای نقدی
سوریه	جایز، اما با شرایط	- مصلحت و مجوز شرعی - توانایی نفقه دو همسر - اجازه دادگاه	_____
عراق	عدم جواز، مگر در موارد و شرایط معین	- اجازه دادگاه - کفایت مال برای دادن نفقه - وجود مصلحت مشروع - رعایت عدالت	حبس + جزای نقدی
عمان	جایز، اما با شرایط	- پرداخت نفقه - اجرای عدالت - مسکن علی‌حده	_____
لیبی	جایز، اما با شرایط	- رضایت زوجه در نزد دادگاه یا - صدور حکم دادگاه در دعوایی به طرفیت زوجه	بطال ازدواج دوم به درخواست زوجه اول
مراکش	جایز، اما با شرایط	اجازه دادگاه اعلام به زوجه اول فقدان شرط عدم نکاح با زن دیگر در ضمن عقد اول	- فسخ نکاح در صورت حق شرط برای زوجه اول - درخواست طلاق از دادگاه برای زوجه اول در صورت ضرر
مشور خانواده مصوب قاهره	جایز، اما با شرایط	- عدالت - تقبل همه هزینه‌ها - منافع مشروع و اجتماعی	- شرط ضمن عقد نکاح بر منع زوج از نکاح دوم و تعین ضمانت اجرا - حق طلاق زوجه اول در صورت عدم رعایت عدالت
یمن	جایز، اما با شرایط	- قدرت بر رعایت عدالت - قدرت بر اداره عائله و اطلاع زن	_____

کشور	حکم ازدواج	شرایط	ضمانت اجرا
		دوم بر وجود همسر دیگری	

۵) پیشنهاد اصلاح قانون

به نظر می‌رسد در اصلاح مقررات مربوط به ازدواج مجدد می‌توان بین پیشنهاد لایحه جدید حمایت خانواده (پرداخت مهریه زوجه اول) و مواد ۱۷ - ۱۶ قانون حمایت خانواده ۱۳۵۳ جمع نمود. یعنی درخواست ازدواج مجدد منوط به مصلحت مشروع و عقلانی مانند عدم تمکین، بی‌ماری، زندانی شدن و محکومیت به حبس زوجه و ... باشد. چنانکه در شرع مردان «ذواق»^۱ نکوهش شده و در اخلاق اسلامی ازدواج مجدد برای هوسرانی که موجب ضعف قوای عقلانی و جسمانی می‌شود، مذمت شده است (نراقی، بی‌تا: صص ۲۴۰ - ۲۳۹).

ازدواج مجدد باید مشروط بر تأدیة حقوق مالی زوجه مانند مهریه، نفقه، اجرةالمثل زوجه قبلی باشد؛ چنانکه کسی ناتوان از پرداخت حقوق مالی زوجه قبلی است، قرینه‌ای بر عدم توانایی مالی و عدم امکان اجرای عدالت وی خواهد بود. همچنین چون برای مردانی که همسرانشان فاقد مهریه زیاد هستند، زمی‌نه ازدواج مجدد فراهم نشود امکان تهیة مسکن علی‌حده برای هر یک از همسران باید وجود داشته باشد چنانکه صاحب جامع الشتات تهیة مسکن مستقل را شرط ازدواج مجدد قرار داده است (قمی، بی‌تا، ج ۳، صص ۳۱۸ - ۳۱۷).^۲

در عین حال خروج از عدالت پس از ازدواج مجدد نیاز به ضمانت اجرای مناسبی است که مانند برخی از کشورهای مورد مطالعه، حق طلاق برای زوجه بدون نیاز به اثبات عسر و حرج صورت گیرد.

۱ - ذواق: هوسران (انواری، ۱۳۸۱: ج ۴، ص ۳۵۱۸).

۲ - «سکنایی که بر زوج واجب است از برای زوجه، باید درخور ذی و حال و تعاریف زوجه باشد و زوجه را می‌رسد که مطالبه سکنای علیحده کند که به غیر زوج کسی در نزد او نیاید خواه خوبی او باشد و خواه اقارب زوج و خواه غیر آنها و زوج نمی‌تواند او را الزام کند که با خوبی خود در یک خانه باشد».

در پایان چنانچه شرایط اجتماعی و فرهنگی بازنگری صریح و آشکار در امر ازدواج مجدد از طرف حکومت فراهم شود، پیشنهاد می‌شود: علل موجه و مشروع ازدواج مجدد تبی‌ن و تصریح شود تا سوء استفاده از این اباحه شرعی محدود گردد و همچنین حقوق همسران و مصلحت اطفال ملحوظ شود.

بنابراین پیشنهاد می‌شود:

«دادخواست اجازه ازدواج مجدد به طرفیت زوجه قبلی تقدیم دادگاه خانواده شود، دادخواست ازدواج مجدد باید متضمن منفعت مشروع و عقلانی باشد. علل مشروع و موجه تعدد زوجات بدین شرح است:

۱- عدم تمکین زوجه؛ ۲- رضایت همسر اول؛ ۳- عدم قدرت همسر اول به ایفای وظایف زناشویی؛ ۴- عدم امکان فسخ نکاح در موردی که به مخاطره می‌افتد زندگی زناشویی به خاطر ابتلاء زن به جنون یا امراض صعب‌العلاج؛ ۵- محکومیت زن به حکم قطعی به مجازات ۵ سال حبس یا بیشتر یا به جزای نقدی که بر اثر عجز از پرداخت، منجر به ۵ سال حبس یا محکوم به حبس و جزای نقدی که مجموعاً منتهی به ۵ سال حبس یا بیشتر شود و حکم مجازات در حال اجراء؛ ۶- خلل به زندگی خانوادگی در صورت ابتلاء زن به هرگونه اعتیاد مضر به اساس زندگی؛ ۷- ترک زندگی خانوادگی از سوی زن؛ ۸- عقیم بودن زن؛ ۹- غایب مفقود الاثر شدن با رعایت ماده ۱۰۲۹ ق.م.

تبصره ۱: زوج مکلف است قبل از تقدیم دادخواست ازدواج مجدد، حقوق مالی زوجه قبلی (مهریه، نفقه و اجرت‌المثل) در صورت مطالبه، تأدییه نماید. زوج باید فاقد سابقه ترک انفاق و سایر جرائم علیه تکالیف و مصالح خانوادگی باشد.

تبصره ۲: دادگاه پس از تحقیق و اقدامات ضروری و در صورت امکان تحقیق از زن فعلی و احراز توانایی مالی مرد و اجرای عدالت و امکان تهیه مسکن جداگانه برای هر یک از همسران و اثبات صحت علت موجه اجازه ازدواج مجدد صادر خواهد کرد.

تبصره ۳: چنانچه زوجه وکالت بلاعزل و ضمن عقد نکاح از سوی زوج نداشته باشد که در صورت اختیار همسر دیگری بتواند خود را مطلقه سازد، زوج مکلف است در صورت اختیار همسر دیگر، ضمن عقد خارج لازم وکالت بلاعزل به زوجه برای

مطلقه نمودن و قبول بذل به وی بدهد تا در صورت خروج زوج از عدالت و از بین رفتن استطاعت مالی بتواند خود را مطلقه نماید».

فهرست منابع

- ◀ انواری، حسن: «فرهنگ بزرگ سخن»، تهران، سخن، ۱۳۸۱.
- ◀ برزنجی، سولاف: «قانون الاحوال شخصیه و تعديلاتها و مکتبه القانونیه» بغداد، ۱۹۸۰م.
- ◀ جبعی (شهید ثانی) زین الدین بن علی: «شرح اللمعه دمشقیه»، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- ◀ حکیم پور، محمد: «حقوق زن در کشاکش سنت و تجدد»، تهران، انتشارات نغمه نواندیش، چ اول، ۱۳۸۲.
- ◀ راوندی، قطب الدین: «فقه القرآن»، قم، مکتبه آیه الله مرعشی، چ دوم، ۱۴۰۵ ق.
- ◀ رمضان نرگسی، رضا: «بازتاب چندهمسری در جامعه»، فصلنامه «کتاب زنان»، بهار ۱۳۸۴.
- ◀ زحیلی، وهبه: «الفقه الاسلامی و ادلته»، دمشق، دارالفکر، چ چهارم، ۱۴۱۸ ق.
- ◀ شلبی، محمدمصطفی: «احکام الاسرة فی الاسلام»، بیروت، دارالنهضة العربیه، چ دوم، ۱۳۹۷ ق.
- ◀ طباطبائی، محمدحسین: «تعدد زوجات و مقام زن در اسلام»، قم، انتشارات آزادی، بی تا.
- ◀ عمید زنجانی، عباسعلی: «آیات الاحکام»، مطالعات و تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۲.
- ◀ قمی، میرزاابوالقاسم: «جامع الشتات»، ترجمه عیسی ولایی، تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی، بی تا.
- ◀ کاتوزیان، ناصر: «حقوق خانواده»، تهران، شرکت سهامی انتشار، چ چهارم، ۱۳۷۵.

- ◀ گرجی، ابوالقاسم و دیگران: «حقوق تطبیقی خانواده»، دانشگاه تهران، چ اول، ۱۳۸۴.
- ◀ گرجی، ابوالقاسم: «آیات الاحکام»، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۰.
- ◀ محقق حلی، ابوالقاسم نجم الدین جعفر بن الحسن: «شرایع الاسلام»، دارالاضواء، ۱۴۰۳ ق.
- ◀ محمد الشریف العالم، عبدالسلام: «الزواج والطلاق فی لیبی»، جامعه قار یونس، چ ثالث، ۱۹۹۸ م.
- ◀ مطهری، مرتضی: «نظام حقوق زن در اسلام»، انتشارات صدرا، ۱۳۶۳.
- ◀ موسوی خوئی، سید ابوالقاسم: «کتاب النکاح»، قم، دارالهادی، ۱۴۱۷ ق.
- ◀ نراقی، ملا احمد: «معراج السعاده»، تهران، انتشارات علمیه اسلامی، بی تا.
- ◀ _____: «مجموعه الوثائق و النصوص القانونیه المتعلقه بوضعیه المرأه بالمغرب»، چ اول، رباط، ۲۰۰۱ م.